

Владислав Борищук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ СТРАВ З КАРТОПЛІ В ГОВІРКАХ ВІННИЧЧИНИ

Важливим критерієм існування мови є її постійний розвиток, що проявляється у появі нових мовних одиниць – слів, словосполучень та речень. Їх появу, фіксацію, принципи творення, процеси найменування з номінативною функцією вивчає, аналізує та досліджує розділ ономазіології – номінація. Досліджуючи будь-яке слово, номінація визначає, як воно з'явилося, тобто яким способом було утворено, що було в основі його утворення. Серед різних науковців-мовознавців досі немає єдиного бачення та класифікації номінативних способів. Явище номінації та її способи досліджували русисти Є. Косих, Я. Кравець, А. Малинка, В. Телія, М. Федорова, Г. Ягафарова, україністи Н. Бойко, А. Гусейнова, К. Іваненко, О. Тараненко, Т. Тищенко, Н. Ханикіна та ін.

Актуальність статті зумовлена відсутністю аналізу та дослідження способів номінації страв картоплі в говірках Вінниччини в подільській регіональній лексикології.

Мета статті – дослідити та проаналізувати особливості способів номінації страв з картоплі в говірках Вінниччини, визначити основні номінативні способи усіх зафіксованих назв, окреслити їх моделі.

Емпірична база – власні записи говіркового мовлення ТГЛ «Страви з картоплі» із села Пологи Теплицького району Вінницької області та діалектні матеріали Діалектологічного центру Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Загальна кількість проаналізованих номінативних одиниць – 120.

Серед мовознавців сьогодні можна простежити різні погляди на способи номінації, їх класифікацію, поділ та

вивчення, проте спочатку ми надамо тлумачення самого поняття, яке вивів Є. Косих: «Спосіб номінації – це певний шлях (етап) виявлення позамовного змісту та подання його в мові / мовах за допомогою конкретних мовних форм» [Косых 2016: 43].

Т. Тищенко розширює трактування визначення Є. Косих: «Спосіб номінації – це сукупність технічних засобів мови (діалекту), за допомогою яких здійснюється акт номінації тієї чи іншої реалії навколишньої дійсності, прийом реалізації принципів номінації, представленого тією чи іншою мотиваційною ознакою» [Тищенко 2016: 61].

В енциклопедії «Українська мова» О. Тараненко визначає різні класифікації номінативних способів: «за формальними ознаками номінація поділяється на виражену і невиражену, на одно- і кількаслівну (просту і розчленовану); за характером позначуваного об'єкта – на номінацію елементів (предметів, ознак та ін.) і номінацію подій (ситуацій); за мовним рівнем номінативних засобів – на лексичну (разом з фразеологічною), словотвірну і синтаксичну (номінація у формі синтаксичного словосполучення займає проміжний статус: за об'єктом позначення вона подібна до лексичної і словотвірної номінації, а за власне мовними характеристиками належить до синтаксичної номінації)» [Тараненко 2004: 418].

Серед усіх проаналізованих нами способів номінації найбільш вдалою та чіткою, на наш погляд, є класифікація Є. Косих, що виділяє 3 способи: 1) лексичний; 2) синтаксичний; 3) словотвірний (дериваційний) [Косых 2016: 43], яку ми використали для аналізу та розподілу назв страв з картоплі по кожному із способів.

Лексичним способом творення ми виокремили 22 номінативні одиниці (18,3%): *'бабка* 'запечена картопля' (12-13); *бара'бол'ка* 'картопля як страва' (6); *бара'бол'а* 'картопля як страва' (6, 11-12, 14); *блин'ц'і* 'картопляні млинці' (8);

бл'іни ‘картопляні млинці’ (3); де^уру^лни ‘картопляники’ (1-2, 4, 10, 12-13, 16); ди^еру^лни ‘картопляники’ (7, 9, 11-12, 15); д^лрани^еки ‘картопляники’ (4, 13); жар^лкойе ‘печеня’ (13); з^лрази ‘картопляні зрази’ (11); кар^лтопл’а ‘картопля як страва’ (1, 3-5, 8, 10); картоп^л л’аники ‘картопляники’ (1-2, 4-5, 7-9, 13-16); кар^лтофел’ ‘картопля як страва’ (8); кар^л тошка ‘картопля як страва’ (2, 9, 15); ко^л раблики ‘запечена картопля’ (7); ле^лж’н’і ‘картопляні зрази’ (4); о^ллади^еки ‘картопляні оладки’ (10); пала^лниц’а ‘паляниця з картоплею’ (8); п’у^лре ‘картопляне пюре’ (1-4, 16); толо^лчанка ‘картопляне пюре’ (5); то^ллочка ‘картопляне пюре’ (5); ч’і^лпси ‘запечена картопля тоненькими скибочками’ (14).

Найбільш широко представлено синтаксичний спосіб номінації, в якому ми виокремили 86 номінативних одиниць (71,6%). Їх можна поділити на 4 категорії, в основі яких можна простежити спільні риси, побудовані за такими схематичними моделями:

1. «Іменник + прикметник / дієприкметник» – усього за цією моделлю представлено 49 номінативних одиниць (40,8%), зокрема: ба^лбка картоп^л’ана ‘запечена картопля’ (12); бара^лбол’ка го^лбирана ‘картопля, приготовлена без лушпайок’ (12); бара^лбол’ка ту^уше^лна ‘тушкована картопля’ (12); бара^лбол’а гу^лста ‘вид запеченої картоплі’ (6); бара^лбол’а пе^учен’а ‘запечена картопля’ (11-12); бара^лбол’а пе^учен’а ‘картопля в лушпайках’ (11-12); бли^лн’ц’і бара^лбол’ан’і ‘картопляні млинці’ (11); бли^лн’ц’і картоф^л’ан’і ‘картопляники’ (8); бли^лнчики с часни^лком ‘картопляники з часником’ (11); б’л’іни картох^л’ан’і ‘картопляники’ (4); з^лрази картоп^л’ан’і ‘картопляні зрази’ (9); кар^лтопл’а ва^лрана ‘варена картопля’ (4); кар^лтопл’а ва^уре^лна ‘варена картопля’ (9, 14, 16); кар^лтопл’а го^лбирана ‘картопля, приготовлена без лушпайок’ (1); кар^лтопл’а жа^лрана ‘смажена картопля’ (4, 14); кар^лтопл’а жа^уре^лна ‘смажена картопля’ (6, 9, 14); кар^лтопл’а

мйата ‘м’ята картопля’ (1); кар¹топл’а ¹парана ‘картопля, приготовлена на пару’ (4); кар¹топл’а ¹пече^нна ‘запечена картопля’ (9-10); кар¹топл’а ¹пи^ечена ‘запечена картопля’ (4, 10-11); кар¹топл’а ¹смаже^нна ‘смажена картопля’ (10); кар¹топл’а ¹сол^омкойу ‘смажена картопля’ (3-4); кар¹топл’а ¹тоу^чана ‘товчена картопля’ (1, 3, 8, 15); кар¹топл’а ¹тоу^че^нна ‘товчена картопля’ (2, 4, 8-10); кар¹топл’а ¹то^лоче^нна ‘товчена картопля’ (14, 16); кар¹топл’а ¹топ^чана ‘картопляне пюре’ (1, 8); кар¹топл’а ¹тушана ‘тушкована картопля’ (1, 3-4); кар¹топл’а ¹фарше^нрована ‘фарширована картопля’ (10); кар¹тофл’і ¹жарен’і ‘смажена картопля’ (7); кар¹тофл’і ¹пе^чен’і ‘запечена картопля’ (7); кар¹тофл’і ¹то^лочен’і ‘толочена картопля’ (7); кар¹тофл’і ¹то^лочин’і ‘толочена картопля’ (8); кар¹тошка ¹варена ‘варена картопля’ (5, 13); кар¹тошка ¹жарана ‘смажена картопля’ (15); кар¹тошка ¹жарена ‘смажена картопля’ (7, 13); кар¹тошка ¹печана ‘запечена картопля’ (1-2, 8, 15); кар¹тошка ¹пе^чена ‘запечена картопля’ (8, 13); кар¹тошка ¹тоу^чена ‘товчена картопля’ (2, 4, 8); кар¹тошка ¹то^лоче^нна ‘товчена картопля’ (8-9); кар¹тошка ¹туше^нна ‘тушкована картопля’ (9-11); кар¹тошка ¹фарши^нрована ‘фарширована картопля’ (9-10); каша картоп^л’ана ‘каша з картоплі’ (1); коу^ба^са картоп^л’ана ‘ковбаса з картопляним фаршем’ (11, 13); кот^л’ети диру^нов’і ‘картопляники з м’ясом’ (15); кот^л’ети картоп^л’ан’і ‘картопляники’ (8); кот^л’ети м’ас^н’і ‘картопляники з м’ясом’ (8); м^линчики картоп^л’ан’і ‘картопляники’ (15); мли^ен^ц’і бара^бол’ан’і ‘картопляники’ (12); млин^ц’і кар^тофл’ан’і ‘картопляники’ (5).

2. «Іменник + прийменник + іменник» – ця модель представлена в 25 номінативних одиницях (20,8%), серед них:

а) «іменник в Н. в. + з + іменник в Ор. в.»: бара^болники з м^лн’асом ‘картопляники з м’ясом’ (6); б^линчики с часни^ком

‘картопляники з часником’ (11); *бл'инчики с часником* ‘картопляники з часником’ (11); *бл'інчики с картошкою* ‘картопляні млинці’ (13); *вареники з барабол'ойу* ‘вареники з картоплею’ (6); *вареники з картопл'ойу* ‘вареники з картоплею’ (3-5, 7, 14, 16); *вареники с картошкою* ‘вареники з картоплею’ (1, 13); *картопл'а з грибами* ‘картопля з грибами’ (14); *картопл'а с пор'ібрачком* ‘картопля, тушена з ребрами’ (14); *картофл'і с:алом* ‘картопля з салом’ (8); *картошка з мн'асом* ‘картопля з м'ясом’ (11); *картошка з ук'ропом* ‘молода картопля з кропом’ (8); *картошка с капустойу* ‘картопля з капустою’ (5, 15); *котл'ети с картошки* ‘картопляники’ (5, 9); *млинц'і с картошки* ‘картопляники’ (5); *нал'існ'іки з картофел'у* ‘картопляні млинці’ (3);

б) «іменник в Н. в. + в + іменник в М. в.»: *барабол'ка ў лушпайках* ‘картопля в лушпайках’ (12); *барабол'а ў п'іч'і* ‘запечена картопля’ (11); *картопл'а ў лушпайках* ‘картопля в лушпайках’ (9, 12, 14, 16); *картопл'а ў мун'д'ерах* ‘картопля в лушпайках’ (9, 16); *картопл'а ў мунд'ірах* ‘картопля в лушпайках’ (3, 5, 12); *картошка ў лушпайках* ‘картопля в лушпайках’ (1-3, 5, 6, 8, 13); *картошка ў мун'д'ерах* ‘картопля в лушпайках’ (4, 9, 13); *картошка ў мун'д'ірах* ‘картопля в лушпайках’ (7, 8);

в) «іменник в Н. в. + на + іменник в М. в.»: *картопл'а на фре^тур'і* ‘картопляні кульки у фритюрі’ (10);

г) «іменник в Н. в. + без + іменник в Р. в.»: *картофл'і бе:с:ала* ‘картопля без сала’ (8).

3. «Дієслово + іменник» – за такою моделлю побудовані 7 номінативних одиниць (5,8%), а саме: *варили картопл'у* ‘варена картопля’ (4, 6); *жарили картопл'у* ‘смажена картопля’ (5, 9); *жарили картопл'у б'іл'шими кусочками* ‘смажена картопля великими кусочками’ (3); *зажарували картопл'у* ‘смажена картопля’ (4); *пикли картопл'у* ‘запечена

картопля' (6); *то^лочили кар^топл'у* 'топлочена картопля' (13); *ту^шили кар^топл'у* 'тушкована картопля' (5).

4. «Іменник + прикметник + прийменник + іменник» – така модель представлена з 5 номінативних одиниць (4,2%), зокрема: *кар^топл'а ^лварина ^у лушпаї^л ках* 'варена картопля' (15); *кар^топл'а пе^чена на во^гн'і* 'запечена картопля' (5); *кар^топл'а ^туши^ена в рукав'і* 'тушкована картопля' (16); *кар^тофл'і ту^шині з ^рибою з гри^лами з ^м'асом* 'тушкована картопля з рибою, з грибами та м'ясом' (7); *кот^лети картоп^л'ані з ^м'йасом* 'картопляники з м'ясом' (10).

З-поміж різновидів словотвірного способу вдалося зафіксувати номінативних одиниць, що утворені лише суфіксальним способом. За допомогою суфіксів утворено 9 назв (7,5%), а саме:

- ан + *ик(и)*: *бара^лбол'аники* 'картопляники' (6, 11, 14);
- ник: *бара^лболники* 'картопляники' (5-6, 13-14, 16);
- нц(і): *картоп^л'анц'і* 'картопляники' (2);
- чик(и): *б^линчики* 'картопляники' (11, 13); *де^лрун'чики* 'картопляники' (10); *м^лин'чи^еки* 'картопляники' (10);
- шк(а): *п'у^лрешка* 'картопляне пюре' (7, 9, 12); *пйу^лрешка* 'картопляне пюре' (5);
- ш + *ечк(а)*: *п'йурешечка* 'картопляне пюре' (14).

Отже, під час дослідження було детально розглянуто способи номінації усіх зафіксованих назв страв з картоплі в говірках Вінниччини, серед яких представлено усі три способи номінації (синтаксичний, лексичний та словотвірний). Найбільш поширеним способом є синтаксичний, адже було виявлено 86 номінативних одиниць (71,6%) з 120 зафіксованих. Усі номени можна поділити на 4 категорії за способом номінації, в основі яких можна простежити спільні риси назв, які побудовані за такими схематичними моделями: «іменник + прикметник / дієприкметник», «іменник + прийменник + іменник», «дієслово + іменник» та «іменник +

прикметник + прийменник + іменник». Рідше назви були утворені лексичним способом (22 номінативних одиниць) та словотвірним, або дериваційним (9 номінативних одиниць), серед яких було представлено лише суфіксальний спосіб, зокрема суфікси *-ан*, *-ик*, *-ник*, *-нц*, *-чик*, *-шк*, *-ечк*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косых Е. Русская ономазиология: учебное пособие. Барнаул : АлтГПУ, 2016. URL: <http://library.altspu.ru/dc/pdf/kosih2.pdf> (дата звернення: 27.10.2021).

2. Тараненко О.О. Номінація // Українська мова. Енциклопедія / ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 417–419.

3. Тищенко Т. Способи номінації у тваринницькій лексиці східноподільських говірок української мови. *Філологічний часопис*. 2016. Вип. 1. С. 59-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2016_1_10 (дата звернення: 27.10.2021).

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1. с. Новоживотів Вінницького району Вінницької області;
2. с. Безіменне Хмільницького району Вінницької області;
3. с. Чемериське Барського району Вінницької області;
4. смт. Тиврів Тиврівського району Вінницької області;
5. с. Демівка Гайсинського району Вінницької області;
6. с. Велика Мочулка Гайсинського району Вінницької області;
7. с. Рівне Могилів-Подільського району Вінницької області;
8. с. Озаринці Могилів-Подільського району Вінницької області;

9. с. Вербка Гайсинського району Вінницької області;
10. м. Іллінці Вінницького району Вінницької області;
11. смт Кирнасівка Тульчинського району Вінницької області;
12. с. Сосни Літинського району Вінницької області;
13. м. Бершадь Гайсинського району Вінницької області;
14. с. Копіївка Тульчинського району Вінницької області;
15. с. Якубівка Вінницького району Вінницької області;
16. с. Пологи Теплицького району Вінницької області.

Вікторія Волинець (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗИМОВОВИЙ КАЛЕНДАРНИЙ ЦИКЛ ПОДОЛЯН: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

У побуті українців важливе місце займає календарна обрядовість, що становить складний комплекс свят упродовж усього року. Незважаючи на давність свого походження, яке сягає язичництва, цей вид обрядовості продовжує побутувати і в наш час. Перш за все, вивчення календарної звичаєво-обрядової культури тісно пов'язане з розвитком етнографії в Україні. Традиційні народні свята й обряди, які дійшли до нас з глибини віків, – це справжня духовна скарбниця нашого народу, яка допомагає зрозуміти глибше його історичну самобутність.

До вивчення народного календаря звертались такі українські та вітчизняні дослідники, як Н. Алтарєва [Алтарєва 2002], І. Гороф'янюк [Гороф'янюк 2020], С. Килимник [Килимник 2004], С. Толстая [Толстая 1999], Н. Хобзей [Хобзей 2002], О. Чебатюк [Чебатюк 2008] та ін.